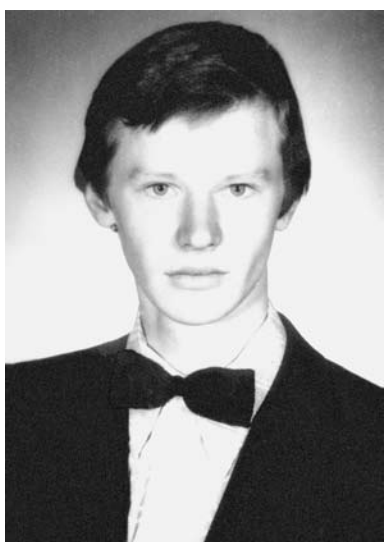

„Apkibęs savo tautosaka...“

EDMUNDA RUSTEIKIENĖ

Šių metų spalio 15 dieną Albinas Rekašius (1965–2000) būtų šventęs savo 45-ąjį gimtadienį. Išėjo labai jaunas – vos 35-erių. Jo palikimas – ne vienas užrašytos tautosakos rinkinys, straipsniai etnografinėmis temomis, pluoštas sudarytų klausimynų, skirtų etnografiniai medžiagai rinkti. Mokyklos suole prasi-dėjusi jo draugystė su tautosaka nenutrūko iki pat mirties.

Dar būdamas mokinys Rekašius susido-mi sakmėmis ir paskatintas lietuvių kalbos ir literatūros mokytojos pradeda jas užrašinėti. 1981–1982 m. jis dalyvauja Respublikiniame jaunųjų filologų konkurse ir Utenoje vyku-

sios apžiūros metu susipažįsta su Norbertu Vėliumi. Išgirdęs iš jo vertingų pas-tabų, papildė savo darbą ir 1982 m. pateikia rinkinį „Varnių apylinkės sakmės, surinktos 1979–1981 m.“ (LTR 5233).

Pažintis su šviesaus atminimo N. Vėliumi, jo veikalais turėjo didžiulės įtakos tolesniems Rekašiaus darbams, tyrimų krypties pasirinkimui. Ne ką mažesnę po-veikį darė ir aplinka, kurioje jis augo. Gomalių miškai, pelkės, Skrandėnų dvaras, Girgždūtės kalnas – jo gimtosios vietos, apipintos pasakojimais, sakmėmis. Dar buvo gyvų žmonių, menančių XIX a. įvykius. Pradėjęs užrašinėti tautosaką iš savo šeimos, kaimynų, kitų kaimo žmonių, Rekašius iš gimtųjų Gomalių patrau-kė toliau – į Bartlaukį, Klubokus, Gintalus, Varnius. Į minėtą rinkinį jis sudėjo ne vien užrašytą tautosaką (apie 90 sakmių, keletą pasakojimų, prietarų), bet ir iš-samias pateikėjų biografijas, sakmėse minimų vietovių aprašus, žemėlapi, kuria-me pažymėta aplankyti kaimai, sakmių vietovės ir objektai, taip pat pateikėjų ir vietovių nuotraukas. Remdamasis N. Vėliaus veikalu *Mitologinės lietuvių sakmių*

būtybės, darbą papildė teorine medžiaga: aptarė sakmių grupavimą pagal atliekamą funkciją (estetinę ir informacinę), jų skirstymą į dvi dideles grupes – *memoratus* ir *fabulatus*. Savo užrašytas sakmes sugrupavo pagal veikėjų populiarumą: *velniai* ir su jais susiję *gyvūnai*, *vaiduokliai*, *lobiai*, *žiburėliai*, *perkūnija*, *laumės*, *burtininkai* (LTR 5233/51/).

Baigęs Varnių vidurinę mokyklą, 1983 m. Albinas atvyksta studijuoti į Vilnių. Pasirenka lietuvių kalbos ir literatūros studijas Vilniaus valstybiniame universitete. Studijuodamas ir toliau aktyviai renka tautosaką. 1985 m. iš pateikėjo Kazimiero Čičinskio, gyvenusio Ožtakių kaime (Varnių apyl., Telšių raj.), jis užrašo apie 80 įvairiažanrių tautosakos kūrinių: dainų, sakmių, pasakojimų, patarlių bei priežodžių, mįslių, tikėjimų, oro spėjimų, liaudies medicinos, gamtos garsų pamėgdžiojimų (LTR 5474). Tais pačiais metais Rekašius sudaro dar vieną rinkinį (LTR 5475), į kurį sudeda 1981–1985 m. Varnių apylinkėse iš įvairių pateikėjų užrašytus tikėjimus, oro spėjimus, liaudies mediciną. Norėdamas palengvinti tautosakos rinkimą, dar besimokydamas vidurinėje mokykloje jis pradėjo sudarinėti anketas. Jomis naudodamasis, Rekašius stengėsi apklausti kuo daugiau pateikėjų, todėl į darbą buvo įtraukti ir vyresniųjų klasių mokiniai. Kruopščiai atrinkęs sukaupą medžiagą, parengė beveik keturių šimtų tautosakos vienetų rinkinį.

Nemažą Rekašiaus surinktos medžiagos dalį sudaro jo mamos – Agotos Rekašienės-Šilenskaitės – pateikta tautosaka. Pluoštą iš jos užrašytų sakmių paskelbęs pirmame rinkinyje, 1985 m. rudenį sudaro atskirą rinkinėlių (LTR 5478). Be sakmių ir padavimų, čia nemažai randame smulkiosios tautosakos, pasakojimų – iš viso pusantro šimto tautosakos vienetų. (Vėliau šiuo rinkiniu Albinas remsis rašydamas kursinį darbą „Tradicija ir naujovė Varnių apylinkės mitologinėse sakmėse“.)

Rekašius vienas pirmųjų atkreipė dėmesį į vaikų tautosaką. 1986 m. jis sudarė rinkinį, kuriame sudėti pagal jo pateiktą anketą užfiksuoti vaikų žinomi žaidimai, skaičiuotės, mįslės, galvosūkių, greitakalbės, iš viso daugiau kaip 1200 tautosakos vienetų.

1986 m. Lietuvių kalbos ir literatūros institutas surengė tautosakos ekspediciją Biržų krašte. Albinas kartu su Artūru Tereškinu darbavosi Vabalninko apylinkėse. Čia jie užrašė apie pusantro šimto dainų, apie aštuoniasdešimt pasakojamosios ir netoli šimto smulkiosios tautosakos kūrinių, daugiau kaip šimtą burtų, prietarų, oro spėjimų, apie keturiasdešimt papročių aprašymų (LTR 5541).

Suvokimas, kaip svarbu užrašyti, išsaugoti ir perduoti įvairių žanrų liaudies kūrinius, Albino Rekašiaus, kaip tautosakos rinkėjo, veiklos varomoji jėga, akstiną ką dar įmanoma fiksuoti ir tyrinėti.

Kaip jau buvo minėta, besimokant Varnių vidurinėje mokykloje Albinui „kilo mintis parašyti tautosakinį-etnografinį darbą remiantis ne pavienių patei-

kėjų, o pagal daugelio įvairaus amžiaus Varnių apylinkės gyventojų pateiktą medžiagą“ (LTR 5475 p. 1). Kadangi šam sumanymui įgyvendinti reikėjo surinkti nemažai medžiagos, jam kilo mintis sudaryti anketų ciklą ir į šį darbą įtraukti kuo daugiau bendramokslų.

Pirmieji bandymai – 1982 m. sudarytos anketos (jos liko mokykloje kartu su kitais Rekašiaus rankraščiais) liaudies tikėjimams bei papročiams užrašyti: „Liaudies meteorologija“, „Liaudies medicina“, „Liaudies veterinarija“, „Ūkinė sėkmė“, „Kalendorinės šventės“, „Sapnų aiškinimai“ (LTR 5475 p. 1). Nors jis pats anketose matė kai kurių trūkumų („vieni klausimai gan migloti ir sunkiai suprantami vyresniojo ir senyvo amžiaus žmonėms, kiti per daug „sufleruojantys“, dar kiti – perkrauti moksliniais tautosakiniais terminais, kurių žmonės negalėjo suprasti, ir t. t.“; LTR 5475 p. 2–3), jas vartant į akis krinta klausimų sudarytojo skrupulingumas, noras kuo daugiau aprėpti, kuo smulkiau išklausinėti pateikėją. Šis darbas reikalavo ir teorinio išprusimo. Akivaizdu, kad sudarant kai kuriuos klausimus jo remtasi Jono Balio *Tautosakos rinkėjo vadovu*¹.

Vėliau, dirbdamas Lietuvos mokslų akademijos Istorijos instituto Etnografijos skyriuje (1988–1992), Rekašius sudarė etnografinių klausimų lapus „Lietuvių kalendorinės šventės“, „Verbų apeigos ir papročiai“, „Lietuvių šeimos šventės ir apeigos“². Itin detalai sudaryti temomis „Antropomorfiniai mitinių būtybių simboliai“, „Elgetos ir elgetavimas“³. Pastarasis klausimynas paskelbtas Lietuvos istorijos instituto parengtoje knygelėje *Šiokiadienių ir šventadienių etnografija. Etnografinių duomenų rinkimo pagrindai*⁴.

Studijuodamas Vilniaus valstybiniame universitete Rekašius ir toliau tiria gimtojo krašto tautosaką. Būdamas trečiame kurse imasi temos „Tradicija ir naujovė Varnių apylinkės mitologinėse saktėse“ .

1987 m. pradžioje *Tarybinis studentas* išspausdina Rekašiaus straipsnį „Kadagys lietuvių mitologinėse saktėse“⁵. Jį pažinojusių žmonių atmintyje dar gyvas prisiminimas, kaip karštai Albinas domėjėjis šiuo spygliuočiu: „Jis atvažiavo iš Varnių, visas apkibęs savo tautosaka, tiesiog maniakiškai ginantis kadugio teises“⁶.

- .....
- 1 *Tautosakos rinkėjo vadovas*, [parengė ir] redagavo Jonas Balys, Kaunas, 1936, 2-oji laida 1940.
  - 2 Rima Servienė. *Albinas Rekašius – tautosakos tyrinėtojas*: [Baigiamasis darbas], darbo vadovė Loreta Šarkaitė, Telšių aukštesnioji taikomosios dailės mokykla, 2003, p. 95–101; mano buvo naudotasi darbo dublikatu, saugomu Telšių rajono Varnių Motiejaus Valančiaus gimnazijoje – E. R.
  - 3 Ten pat, p. 103–121.
  - 4 Albinas Rekašius. *Elgetos ir elgetavimas*, kn.: *Šiokiadienių ir šventadienių etnografija: Etnografinių duomenų rinkimo pagrindai*, Vilnius, 2007, p. 123–125.
  - 5 Albinas Rekašius. Kadagys lietuvių mitologinėse saktėse, *Tarybinis studentas*, 1987, saus. 9, Nr. 1 (1380), p. 3.
  - 6 Sigitas Parulskis. Albinas, *Šiaurės Atėnai*, 2000, rugpj. 5, Nr. 29(519), p. 3.

Straipsnyje pabrėžiama, kad lietuvių tautosakoje kadagys turįs senas ir galias šaknis. Salmėse, kitaip nei dainose ar pasakose, medžiai labiau susiję ne su žmogumi, o su jam priešiška aplinka. Nors tautosakos kūrinijų, kur būtų minimas šis krūmas, užrašyta nedaug, bet iš esamų pavyzdžių Rekašius daro prielaidą, kad labai aiškus šio augalo ryšys su velniu – senuoju lietuvių mitologijos mirusiųjų dievu, globėju, požemio sfera. Pasitelkdamas lyginamąją kalbotyrą, jis ieško paralelių tarp baltų ir finų kalbų, trumpai apžvelgia finų ir baltų santykius, kurie, galimas daiktas, ir bus lėmę žodžio „kadagys“ atsiradimą mūsų krašte. Esą galbūt finai turėję panašiu pavadinimu chtonišką dievybę, kurią asimiliavęs mūsų velnias; likęs tik vardas, kuriuo dabar ir vadinamas Lietuvoje augantis visžalis krūmas – kadagys.

1990 m. žurnale *Mokslas ir gyvenimas* pasirodo Rekašiaus straipsnis „Apeiginės aukos elgetoms“⁷. Jame mėginama interpretuoti išmaldos davimo atvejus, kuriuose išvelgiamas ryškus apeigiškumas, kai išmaldą galima aiškinti ne vien kaip socialinę paramą vargingai gyvenančiajam, bet ir kaip auką – ikirikščioniško ritualo dalį. Autorius skiria tris šalpos rūšis: *išmalda* – tai, ką elgeta gauna šiokią dieną, *pagerinta išmalda* – tai, kas elgetai duodama per šeimos ar kalendorines šventes, ir *auka*, kuri su apeiginiais niuansais duodama kelis kartus per metus. Skiriami keli *aukos* davimo momentai: per Žolinę, Visus šventus ir Vėlines, taip pat per šermenis ir mirusiųjų atminus. Už tam tikrą užmokesį – auką elgeta tarsi įpareigojamas atlikti sakralinį veiksmažodį apeigą – jo prašoma pasimelsti už mirusiuosius ar ligonius. Tomis dienomis aukos elgetoms atvežamos specialiai, kaip atlygis – tada jie nekieminėdavo. Per Žolinę dažniausiai būdavo aukojami grūdai ir duona, per Visus šventus ir Vėlines – skerdiena. Būdingiausia šermenų auka – mirusiojo drabužiai, smulkūs reikmenys, atiduodami po šeimynykščio mirties pirmam į tuos namus užėjusiam elgetai. Šiuose veiksmuose Rekašius išvelgia žmonių požiūrį į elgetą kaip į tarpininką tarp skirtingų erdvių – profaninės (buitiškosios) ir sakralinės (ten gyvena protėvių vėlės ir dievai).

1992 m. *Tautosakos darbuose* išspausdinamas straipsnis „Šiuolaikiniai anekdotai, jų tradiciškumas ir variantiškumas“⁸. Jame Rekašius apgailestauja, kad didesnio tautosakos tyrėjų dėmesio susilaukė tik tradiciniai anekdotai, gyvavę iki XX a. vidurio – apie juos rašyta, pateikta jų klasifikacija, mėginta lyginti su kitais tautosakos žanrais. Pasak jo, nors dabar draudžiamų temų mažėja, anekdotas vis dar nėra lygiateisis tarp kitų tautosakos žanrų – visuomenei jis asocijuojasi su kažkuo negražiu ir smerktinu. Rekašius baiminasi, kad dėl netinkamo

7 Albinas Rekašius. Apeiginės aukos elgetoms, *Mokslas ir gyvenimas*, 1990, Nr. 10, p. 18–19.

8 Albinas Rekašius. Šiuolaikiniai anekdotai, jų tradiciškumas ir variantiškumas, *Tautosakos darbai*, 1992, [t.] I (VIII), p. 138–143.

„neformalių“ tautosakos žanrų (tokiems priskiriamas ir šiandieninis anekdotas) vertinimo didelė žodinės kūrybos dalis gali likti už dirbtinio barjero. O juk dabar atsirandantys anekdotai, kaip ir tradiciniai, yra ta pati liaudies kūryba. Jų variantų gausumas rodo tik didelį populiarumą ir paplitimą. Net ir varijuodamas, kisdamas anekdotas išlaiko pagrindinius tradicijos nulemtus bruožus.

Rekašius nagrinėjo temas, kurioms, jo nuomone, buvo skiriama per maža dėmesio. Elgetavimas, anekdotų žanras, vaikų tautosaka – sritys, kurios jį domino. Atgimimo laikotarpiu, kai pedagoginei visuomenei labai trūko žinių apie kalendorines šventes, jų papročius, Rekašiaus straipsnių ta tema pasirodydavo žurnale *Gimtasis žodis, Šiaurės Atėnų savaitraštyje*.

Suvokdamas tradicinės liaudies kultūros svarbą, jos išsaugojimo ir tyrinėjimo būtinumą, su jaunatvišku užsidegimu Rekašius ėmėsi rašyti „Lietuvių etnologijos ir etnokultūros vystymo Lietuvoje projektą“⁹. Jo nuomone, būtina keisti vidurinių mokyklų programą, įvedant etnokultūros kursą, taip pat sustiprinti aukštųjų mokyklų šios krypties studijas. Net kūrė naujo etnologijos instituto, kuris vienytų mitologijos, tautosakos, etnografijos, liaudies meno (vaizduojamojo), etnokultūros ir etnologijos metodikos specialistus, steigimo viziją.

Rekašius taip pat skaitė paskaitas mokytojų tobulinimosi kursuose, seminaruose, šeštadieninėje mokykloje Kaune, 1992–1993 m. dėstytojavo Klaipėdos universiteto Baltų kalbotyros ir etnologijos katedroje, 1994–1998 m. Telšių aukštesniojoje taikomosios dailės mokykloje dėstė etnologiją ir mitologiją.

Žmogui išėjus, pasilieka jo darbai, idėjos. Džiugu, kad atsiranda entuziastų, neleidžiančių visam tam dingti užmarštyje. Varnių Motiejaus Valančiaus gimnazijos moksleivės Viktorija ir Vitalija Betingytės 2004 m. surinko gimtojoje Rekašiaus mokykloje likusius jo darbus, nuotraukas ir sudarė rinkinį Respublikiniam jaunųjų filologų konkursui (LTR 7310). O Telšių aukštesniosios taikomosios dailės mokyklos studentė Rima Servienė sukaupė Rekašiaus straipsnius, rankraščius ir 2003 m. apgynė baigiamąjį darbą „Albinas Rekašius – tautosakos tyrinėtojas“.

Šiandien galime tik spėlioti, kiek ir kokių sumanymų dar turėjo Albinas Rekašius. Nors nuveiktais darbais, parašytų straipsnių kiekiu jis neprilygsta daugeliui tautosakos tyrėjų, etnografų, tačiau ir mažas grūdelis – didžiulio aruodo dalis. Jo sudaryti tautosakos rinkiniai, straipsniai, pluoštas anketų – kuklus palikimas, tačiau vertingas tam, kas domisi savojo krašto kultūra ir tradicijomis.

.....
9 R. Servienė. Min. veik., p. 189–192.

Albino Rekašiaus užrašytos sakmės

KAIP BAIDO MEDVALAKYJE

Kartą iš miesto suvėlavo grįžti toks Dargužukas ir tokia Avelienė. Anie buvo kaimynai, todėl, išlipę Palūksčio stotelėj, anie pėsčiom Naujakeliu ėjo link Medvalakio ir Gomalių. Abudu jauni. Ir neaišku, apie ką anie šnekėjo. Gal ką ir negražiai šnekėjo. Taip bešnekėdami nepajuto, kaip priėjo tokią pelkę ar raistą, esantį prieš pat Medvalakį, einant nuo Palūksčio. Toje vietoje labai dažnai vaidenasi daug kam. Bet tiem nė į galvą neatėjo tie baidymai, kol neišgirdo toj pelkynėj kažką dejuojant. Jiems kažkaip nejauku pasidarė, bet galvoja: „Jei nori dejuot, tegu dejuoja, o mums kas?!“ Ir anie toliau eina stengdamies į nieką nekreipti dėmesio. Dar paėjus biškiuką, iš kažin kur atsirado daugybė juodvarnių ir krunkdami pradėjo skraidyti virš jų galvų. Jau tada keliauninkai išsigando, bet vis tiek eina į priekį. Tada tie krunkliai pradėjo ant anų pulti, netgi su snapais kapoti. Galiausiai abudu [juos] puolė du dideli debesys. Tų krunklių buvo taip daug, jog nieko nebegalėjo matyti. Tie krunkliai bepuldami anuos išskyrė. Dargužis nepajuto, kaip namuose atsidūrė, o Avelienė iš to išgąščio nupuolė pas tokį senuką Norkų, jos kaimyną, gyvenantį už upės.

NUBAUSTA MOTERIŠKĖ

Šalia kapinių gyveno du pagyvenę senukai. Tas senukas buvo didelis pijokas – gerdavo ir gerdavo. Todėl senukai gyveno skurde ir netvarkingai. Dėl didelių vargų senikė greit pasimirė. Nu, tada anos vyras apsiženijo su kaimyne. O ta visą laiką nesugyveno su nabašnike ir net ant anos mirusios dantį griežė. Naujoji boba irgi buvo didelė pijokė. Todėl anys abudu greit pragėrė beveik visą turtą ir gyveno pusbadžiu. Bet gert nesiliovė.

Vieną kartą smarkiai prisigėrusi nuėjo ant buvusios varžovės kapo ir norėjo aną apteršti. Vos tik pasiruošė tą negražų darbą dirbti, žiūri – stovi prie šono per kelis žingsnius tamsi vyriškio stovyla. Stovi ir į aną veizi. Ta taip persigando, kad bėgom į namus parlėkė. Duris vos spėjo užsikabint, girdi – bar bar bar į duris.

Kaip nieks neatidarė durų, pradėjo baldintis į langus. Ta boba pasižiūrėjusi, persigandusi mato – ta pati šmėkla. Ir taip persigando, kad ant rytmetį apsirgo.

„AŠ NE OŽELIS...“

Važiuoja vyrai pardavę žąsis namo (senais laikais buvo tokia prievolė). Grįžti teko sutemus ir nežinomomis vietomis. Privažiuoja upelį ir sugriuvusį tiltą. Arkliai tik strapt vietoj ir stovi, nenori eiti. „Gal kur įkliuvo“, – pagalvojo žmonės. Eina pažiūrėti ir mato: ant pat tako sušlapęs, sustiręs dreba mažas sulijęs oželis (mat buvo blogas oras). Nori paimti jį vienas vyras – nepakelia. Nustebo žmogus. Kaipgi nenustebsi – toks mažas, o toks sunkus! Pašaukė jie draugą. Tas juokiasi iš jo, kad jis skystablauzdis. Bet ir dviese nepaneša to oželio. Subėgo visi vyrai ir sunkiai kelia. Šiaip taip nunešė iki vežimo. Nori įkelti, bet ožiukas pasimuistė ir išbrukęs ant žemės taip smagiai nusikvatojo, jog net miškas sulingavo.

Žmonės smarkiai persigando. Eina prie savų vežimų ir mato, jog arkliai iš baimės lyg apkvaitę, apsiputoję ir dreba. O ant tilto, kurį matė vežikai, kažkada seniai buvo ponas pakoręs apie pusšimtį žmonių. Ir už visai mažą nusikaltimą.

Kiti žmonės, kai važiavo pro tą vietą, irgi matė ožiuką. Jie irgi panorė jį įsikelti į vežimą. Vienas žmogus, nusistebėjęs ožiuko sunkumu, pasakė:

– Na ir sunkus gi tas oželis!

Ir išgirdo atsakymą:

– Aš ne oželis, aš velnelis!

Žmogus, išgirdęs tai sakant, iš karto miręs nuo persigandimo.

Papasakojo Konstancija Šilenskytė, g. 1923 m., gyv. Varnių mstl., Telšių raj.

PRIJAUKINTAS KAUKAS

Kartą dviem keleiviams teko eiti tolimą kelią. Sutemo, žiūri – nedidelė trobikė stovi. Keleiviai pasitarė ir nutarė eiti pas tuos žmones pernaktoti. Įėjo į trobą, o tie žmonės ir sako: „Nieko valgyti neturim, biednai gyvenam, eikit kur nors kitur.“ Tada keleiviai ėmė prašytis nors pernaktoti. Buvo vasara, todėl šeiminkai pakeleivius miegoti nuvedė į daržinę ant šieno. Naktį pabunda ir girdi neaiškų garsą: kle, kle, kle... Taip lyg kas vemtų. Žiūri – daržinėje į lovį kažin kokia bjaurybė varškę vemia.

Rytą šeiminkė atėjo žadint pusryčiauti. Troboj tuoj šeiminkė pridėjo pilną bliūdą varškėtų klekų ir ragina valgyti. Keleiviai prisiminė, iš kur ta varškė atsirado, ir [jiems] bloga pasidarė. Mandagiai atsisakinėdami, teisindamiesi, kad reikia skubėti, išsinešdino lauk. Išėję lauk lengviau atsikvėpė ir nuskubėjo kuo toliau nuo tos vietos, nors iš alkio žarna žarną rijo.

ĮPYKINTAS KAUKAS

Viena šeimininkė buvo prisijaukinusi kauką. Jis, jai verdant putrą, per kaminą į katilą pripildavo visko, ko reikia: pieno, miltų, kruopų, sviesto, taukų ar dar ko nors. Šeimininkė savo ruožtu turėdavo iškepti kiaušinienes ir užkelti ant kamino. Užkelti vieną kartą padavė bernui, o tas buvo labai smalsus ir pasidomėjo, kam reikia kelti kiaušinienę ir kas lips ant stogo jos valgyti. Jis pasekė užsilindęs už kamino ir mato: atlėkė sparnuota baidyklė (kaukas yra išvaizda panašus į gaidį, tik su karvės uodega ir žmogaus galva), surijo kiaušinienę ir nulėkė.

Kitą dieną bernas nebununešė kiaušinienes, kur reikia, o pats surijo. Pamatęs, kad nieko nebeliko, skrybėlę priteršė (kaukas maistą ėda tik iš šiaudinės skrybėlės) ir užkėlė ant stogo. Kaukas atlėkė, prarijo vieną kąsnį ir, supratęs apgavystę, labai supyko. Tuo metu šeimininkė ruošėsi virti košę, užkaitė vandens ir sako: „Tirštėk tirštėk, košele, riešk riebšk, košele.“ Supykęs kaukas ir sako: „Oi riešk, oi tirštės tau košėlė!“ Ir viską, ką rado skrybėlėj, sukratė per kaminą į katilą.

NUMIRĖLIS SURIŠTOM KOJOM

Kitą sykį numirė vienas žmogus. Jį gražiai palaidojo. Tačiau nepagalvojo jam nieko blogo – per pagrabą moteriškės surišo kojas kaspinu, kad jos neišsklistų. Po kiek laiko [vienai] moteriškei numirėlis kasnakt ėmė sapnuotis, skūstis, kad negalys paeiti, plūsti ją. Moteriškė nusilpo, negalėjo išsimiegoti, tuo pačiu kankino ir savo vyrą. Vyras neapsikentęs nuėjo pas duobkasius ir pasamdė, kad atkastų numirėlį ir nukirptų raištį.

Duobkasiai pinigų pragėrė, o darbo nepadarė. Tai moteriškei ir toliau sapnavosi. Tada ta moteriškė kartu su vyru nuėjo pas kunigą. Buvo suorganizuotas numirėlio iškasimas ir atrištos jam kojos. Nuo to laiko moteriškei numirėlis nebesisapnavo.

Papasakojo Kazys Šilingas, g. 1905 m., gyv. Varnių mstl., Telšių raj.

PASLAPTINGI ŽINGSNIAI

Godeliuose gyveno turtinga ūkininkė Dambrauskienė. Turėjo didelį namą, laikė daug gyvulių, turėjo didelį sodą ir apie 40 hektarų žemės. Samdė daug bernų, mergų ir kitų darbininkų. Ypač daug darbininkų būdavo vasarą. (Visa tai irgi atsitiko vasarą.) Tada pas Dambrauskienę tarnavo toks Žaluda ir samdinė Norkaitė. Jie jau seniai draugavo ir buvo nusprendę, kai tik atsiras kur gyventi, apsiženyti. Kol kas jie tarnaudavo tai pas vieną ūkininką, tai pas kitą. Kartą,

pabaigę visus darbus, Žaluda su savo sužadėtine nuėjo miegoti į svirną. Jie įėjo, užsikabino kobiniu duris ir ruošėsi miegoti. Tik staiga girdi: trekšt, trekšt du kartus duryse pasuko raktą, girgžt atsidarė durys. Norkaitė ir klausia: „Mama, ar čia tu?“ („Mama“ samdiniai vadindavo savo šeimnininkę.) Žaluda kumšt jai į šoną ir sako: „Miegok, juk žinai, kad niekas kitas nevaikščioja be mūsų ir be mamos.“ Tačiau samdinė toliau klausosi ir galvoja, ko galėjo prireikti šeimnininkei. Barkšt, barkšt, barkšt perėjo kažin kas per svirno grindis, atidarė kampe esančią skrynią, po to su triukšmu atgal uždarė ir vėl barkšt, barkšt grįžo atgal ir išėjo pro duris. Žaluda ir sako: „O tu netikėjai. Dabar įsitikinai, kad buvo šeimnininkė – ji tik viena taip barškina medinkomis.“ (Klumpėmis. Mat Dambrauskienė nors ir buvo didelė ponija, bet mėgdavo retkarčiais pavaikščioti ir su medinkomis.) Tada merga ir sako: „Viską tu teisingai sakai, bet juk aš duris neužrakinau, o užkabinau su kobiniu.“ Samdinė atsikėlė, nuėjo pažiūrėti, kas ten, ir mato: kaip buvo durys užkabintos kobiniu, taip ir paliko. Jiems ir plaukai ant galvos pasišiaušę supratus, kad negalėjo šio pasaulio sutvėrimas praeiti pro šitas užkabintas duris.

VELNIAS JAUJOJ

Tai atsitiko mano proseneliui, dar baudžiatvos laikais. Rudenį ponas varydavo linų minti. Ir štai vieną rytą, kaip ir kiekvieną rytą, taip ir tą kartą, jie susirinko dar neišsisklaidžius tamsai. Prieš darbą vyrai susėdo pypkes išrūkyti, moterys irgi susėdo paplepėti. Tik štai girdi: klepu, klepu – kažkas užkliudė mintuvus. Baudžiauninkai pagalvojo, jog pasileido pono kiaulės. Kažkas nuėjo ir pažiūrėjo, bet nieko nepamatė. Girgžt, girgžt – sugirgždėjo ir iki pat galo atsivėrė durys. Visiems kažkodėl šiurpas per nugaras perbėgo. Pasirodo, mano prosenelio būta drąsaus. Jis lyg niekur nieko nuėjo ir uždarė duris. Nespėjo grįžęs atsisėsti, ir vėl durys atsidarė iki pat galo... Žmonės iš baimės net žado neteko. O jis, nė trupčio neišsigandęs, nuėjo, uždarė. Ir surikęs: „Bene pats velnias būsi, kad toks mandras!“, griebė rankom orą, nors matė, kad nieko nėra. Ir persigandęs atšoko, nes, kaip jis kad papasakojo, užčiuopęs kažką panašaus į karvės pilvą, o į jo veidą pūkštelėjo lyg sieros, lyg česnako smarvė.

DŪŠIA VAIKŠTO

Viena moteriškė šventė įkurtuves. Kai balius pasibaigė, buvo vėlus vakaras. Ta moteriškė atsisėdo prie pečiaus [ir] užsnūdo. Apie šesť valandą pabudusi girdi: subraškėjo lova, kažkas įsispyrė į šlepetes ir, sunkiai kilnodamas kojas, jos ne-

kliudydamas išsvyravo lauk. Moteris buvo jauna, tad ji pagalvojo: „Apsimesiu miegančia, o dar ims lįsti...“ Bet vos tik ji suprato, jog tas kažkas išėjo (ji girdėjo, kaip vėrėsi durys), ir pagavo smalsumas. Pakelia galvą ir mato: vienas iš svečių net apsiputojęs. Ji pribėgo ir mato, kad svečias jau atšalęs. Mirė jis nuo degtinės. Tai jo dūšia išėjusi laukan.

PATARNAVO MIRUSIEMS

Visų šventų naktį klebonas, atlaikęs mišias, išėjo namo ir pamiršo duris užrakinti. Durų užrakinti pasiuntė zakrastijoną su klapčiuku – kokių dvylikos metų berniuku. Staiga mato tas berniukas: didelė žmonių procesija su nepažįstamu kunigu priešakyje eina į bažnyčią melstis. Nepažįstamasis kunigas ruošiasi mišias laikyti, o patarnauti nėra kam. Klapčiuko būta guvaus. Jis tuoj prišoko, padėjo kunigui apsivilkti ir, norėdamas pasirodyti, tarnavo ypač gerai. O zakrastijonas sustojo prie durų ir paliko stovėti kaip suakmenėjęs. Mat visų pirma jis žinojo, kad daugiau mišių nebeturi būti, be to, jis pažino tą kunigą. Tai buvo kunigas, valdęs šią parapiją ir miręs daugiau kaip prieš penkis šešis metus. Žmonių procesijoje jis pažino ne vieną giminaitį, pažįstamą kaimyną, kurie irgi buvo mirę prieš kelis ar daugelį metų.

Štai ir mišios pasibaigė. Kunigas įdėmiai pažiūrėjo į berniuką, prispaudė du pirštus [jam] prie smilkinio ir su žmonėmis išėjo. Ant berniuko smilkinio paliko du juodi pirštų antspaudai, kurių negalėjo nuplauti ir kurie išliko visą gyvenimą.

GUDRUS BERNAS

Kartą vienas turtingas ponas susirgo, bet vis nemirė. Visus namiškius užkankino: paduok tą, paduok aną, ir vis neįtiksi. Prasirgo jis keletą metų, bet štai vieną kartą jo sveikata išvis pablogėjo.

Atėjo sekmadienis. Ponas visus lig vieno varo į bažnyčią. Namiškiai atsisakino, nes nė vieno karto ponas nebuvo leidęs kur išeiti. Tik vienas gudrus bernas suvokė, jog čia kažkas ne taip. Pasislėpė jis ant aukšto ir žiūri, kas bus. Vos tik namiškiai išėjo, mato jis: ponas strykt iš lovos, pribėgo prie skrynios ir atsirakino. Ištraukė iš skrynios didžiulį šotį, atidengė jį. O ten vien auksiniai pinigai. Ponas juos pabučiavo ir, pasikišęs po marškiniais, pribėgo prie slenkščio. Bernui bežiūrint net seilė ištįso. Ponas po slenkščiu išrausė didžiulę duobę ir joje užkasė puodynę. Užkasęs užbūrė:

– Tegu tas lobis bus neiškastas, pakolei dvylika galvų [ne]nusiris no pečių, prašau ir nelabąjį padėti išsaugoti šiuos turtus.

Baigęs užkeikimą, jis nurėpliojo prie lovos, atsigulė ir tuoj pat nusibaigė. Tada bernas nulipo nuo pakraigės, įėjo į vištidę, susigavo dvylika gaidžiukų, nusinešė prie trobos slenksčio. Iš pradžių paėmė vieną gaidžiuką, padėjo ant slenksčio ir nukirto galvą. Paskui atėjo ir kitų eilė. Po to bernas išsikasė pinigų, susipylė į užantį ir gailėstingai ponui pasakė:

– Aš tavo nuodėmes atleidžiu už tai, kad tu man tiek daug turtų palikai.

Ir išėjo.

VELNIAS IR PERKŪNIJA

Atsitiko tai prieš kokį šimtą metų, vieną karštą rugpjūtį.

Grįžta viena mergina rišusi rugius. Mato – lietus kaupiasi, horizonte juodi debesys pakilo, oras toks slogus. Pakilo vėjas, nugriaudė perkūnija. Pradėjo po truputį lyti. Eina mergina ir jaučia, jog kažkas sijono kraštą traukia. Žiūri – juodas katinas nagais įsikibęs laikosi. Ir tokiomis nekatiniškėmis akimis žiūri į ją. Ji išsigandusi čiupo katiną už pakarpos ir sviedė šalin. O tas skrisdamas įsikibo nagais į nedidelį berželį. Katinas tik pasišiaušė ir kad sukniauks, kad merginai šiurpas per kūną perėjo. Tik kad sugriaus perkūnas, kad žiebs žaibas! Atsimerkusi darbininkė pamatė į smulkiausias skiedreles suaižytą beržą. Net pamėlynavusi iš baimės, ji parbėgo namo.

LIGA ŠAUKIA

Žmonės pasakoja, kad prieš susergant šiltine juos kažkas šaukia.

Gyveno vyras ir žmona. Vieną kartą žmona girdi, jog ją šaukia vardu: „Antose! Antose!“ Priėjo prie lango – nieko nėra. Vos nuėjo – ir vėl šaukia. Ji ir vėl eina žiūrėti. Ir taip kelis kartus. Po to, praėjus kelioms dienoms, moteriškė smarkiai susirgo šiltine. Vos bepagijo. Taip pat buvo ir jos vyrui. Jį taip pat šaukė vardu. Bet vyras, nieko nepamatęs pro langą, išėjo pažiūrėti laukan, kas jį šaukia. Nuo to jis taip smarkiai susirgo šiltine, jog net išprotėjo ir mirė.

Žmonės kalba, [kad] jeigu tave šaukia vardu ir tu niekur neisi žiūrėti, tai ir nesusirgsi.

Papasakojo Agota Rekašienė (Šilenskytė), g. 1927 m., gyv. Gomalių k., Telšių raj.

VELNIAS IR UBAGAS

Seniau javų jaujos dalis, kurioje buvo pastatytas pečius javams džiovinti, buvo vadinamas pirtimi. Vienas ūkininkas turėjo tokią pirtį. Joje išimetus gyveno

velnias. Tas velnias visaip žmonėms trukdydavo. Kartą pas tą ūkininką atėjo išvargęs ubagas ir paprašė nakvynės.

– Nėra vietos, – atsakė šeimininkas.

– Tada leisk nors pirtyje ant šiaudų pernaktoti. Ten juk šilta.

– Pirtyje velnias šlaistosi, – perspėjo ūkininkas.

– Aš velnių nebijau, – atsakė ubagas.

Ir jis nuėjo miegoti į pirtį. Vos spėjus atsigulti, pasirodė velnias ir ėmė ropštis ant pečiaus pas ubagą. Ubagas, kai tik velnias prisiartina, kerta per ragus rožančium, ir velnias krinta atgal. Taip kartojosi daug kartų. Pagaliau velnias suprato, jog taip žmogaus nesugaus. Jis ėmė nagais traukti žarijas ir mėtyti į žmogų. Ubagas mato – blogai bus.

– Ar tu, velnie, nesiliausi? Dar žmogui daržinę gali padegti!

Velnias tik nusišiepė ir mėtosi toliau.

– Ach tu velnie, jei tu tučtuojau nesiliausi, aš tau ant ragų rožančių užmesiu!

Vos ubagas taip pasakė, velnias kad puls pro duris. O ubagas ramiai išsimiegojo. Velniai mat bijo, kad jų nepagautų, ant ragų užmetę rožančių.

Papasakojo Bronislovas Norkus, g. 1906 m., gyv. Gomalių k., Telšių raj.

PAKELEIVINGAS VELNIAS

Netoli nuo mūsų, Medvalakio kaime, gyveno toks Norkus Petras. Norkus – labai bailus žmogus, jam dažnai vaidendavosi. Gal ir tikrai jam dažnai vaidendavosi, jis visą laik vaikščiojo su skauduliais nuo didelių išgyvenimų. Mes su juo buvom geri draugai, todėl teko neretai išgirsti iš jo paties, kaip jį baidė. Prisimenu vieną Norkaus pasipasakotą vaidinimąsi. Tada jam buvo apie dvidešimt, gerai šokdavo, todėl dažnai traukdavo į Nevardėnus pasišokti. Eiti reikėdavo apie septynis kilometrus per pievas, mišką ir šiaip blogu keliu, bet to jis nebijojo, jis bijojo tik vaiduoklių.

Vieną kartą eina jis į šokius. Buvo ką tik pradėję temti. Tik staiga išlindo iš alksnyno gražiai apsitaisęs vaikis – su juodu kostiumu, su juoda skrybėle – vienu žodžiu, apsirengęs poniškai. Norkus pagalvojo, kad tai koks nors vaikis eina į šokius, ir jį pakalbino. Ponaitis pasirodė irgi šnekus – šnekėjo, klausinėjo, pasakojo anekdotus. Ponaičiukas pasisakė atvykęs iš toli pas savo gimines, gyvenančius Nevardėnuose. Nors ir seniai nebuves, bet gerai žinąs visas vietas. Norkus užšnekintas nepastebėjo, kad išklydo iš kelio. Jautė tik, kad labai ilgai eina. Bet galvoja: „Gal tas ponaičiukas pakvies mane pas save? Būtų neblogai keletas gurkšnelių prieš šokius ant drąsos.“ Galiausiai eiti pasidarė visai nebeįmanoma – brūzgynai, pelkės... Ir staiga ponaičiukas nusijuokė juoku, panašiu į arklio žvengimą, ir prasmego kiaurai į žemę. Norkus suprato buvus velnią, bet

taip persigando, kad sustingo lyg stulpas ir pabėgti nebegali. Nuo visų šitų pergyvenimų visas apsipylė skauduliais, net miegoti nebegalėjo.

Pasakojo Norkus man ir daugiau nutikimų, bet aš nebeprisimenu.

Papasakojo Povilas Žaluda, g. 1915 m., gyv. Bartlaukio k., Varnių apyl., Telšių raj.

VAIDUOKLIS ANT KELIO

Tai atsitiko mano tėvui, kai jis buvo dar jaunas.

Jis tarnavo vienam ponui bernu. Kartą nuvežė jis tuos ponus į Varnius jomarkan. Šeiminkai kažkaip suvėlavo ir grįžti teko jam sutemus. Važiuoti teko per tankius alksnynus. Važiuoja ir mato: kažkas guli ant kelio. Tas kažkas labai panašus į žmogų. Arkliai irgi kažko buvo išsigandę. Nors ir kaip mano senelis net atsistojęs plakė arklius botagu, jie vis tiek nėjo. Prunkštė, stojosi ant dviejų kojų, bet į priekį nėjo. Galiausiai tas žmogus pradingo. Ir vos tik arkliai peržengė tą ribą, ant kurios gulėjo vaiduoklis, iš viso negenami pasileido šuoliais kuo toliau nuo tos vietos.

TRYS VALANDOS KELIONĖS

Viena pagyvenusi moteriškė iš talkos grįžo namo. Tirštai snigo. Eina eina, o namų neprieina. Mato lyg kažkokią tvorą ir daugybę žiburiukų. „Jau parėjau“, – lengviau atsiduso ji. Nori įeiti – vis nepataiko. Ir čia eina, ir ten – ir nesiseka. Visai nusiplūkusi rado vartus ir įėjo. Tai buvo ne jos namai, o kitų žmonių. Pasirodė, jog ji apie jų namus trypusi daugiau kaip tris valandas, nors didžiuliai vartai buvo atdari. Ją klaidino žiburiukai, nes toje pusėje, kurioje buvo namų langai, buvo ir vartai. Išgirdę apie žiburiukus, kaimynai nustebė: girdi, mes jau seniai atgulę, kurgi čia žiburiukai?

Papasakojo Mikalojus Šilenskas, g. 1891 m., gyv. Požerės k., Šilalės raj.

KAIP M[OTIEJUS] VALANČIUS DŪŠIĄ KRIKŠTIJO

Vieną kartą važiavo M. Valančius pas ligonį. Važiavo dviese – jis ir vežikas. Buvo naktis, apie vidurnaktį, kai privažiavo už Varnių esantį Tolės kalną. Ant jo užvažiavus, arkliai ėmė trypti, prunkšti, baidytis. Ir nė vienas nejudėjo iš vietos, nors vežikas juos skaudžiai pliekė botagu. Tada M. Valančius liepė liautis plakus arklius. Jis išsoko iš vežėčių ir nubėgo į tamsą. Po geros valandos sugrįžo visas nušilęs, suplukęs. Žmogus nustebė ir klausia, ką jis ten veikęs. „Et, geriau neklausk“, – atsakė Valančius.

Kaip vėliau išaiškėjo, ten buvo palaidotas nepakrikštytas žmogus. Tai jo dūšia trukdydavo pravažiuoti naktimis. Kad dūšia nurimtų, reikėjo ją apkrikštyti. Bet to niekas nesugebėjo padaryti, išskyrus M. Valančių. O taip smarkiai nušilo todėl, kad dūšia nesidavė krikštijama.

Papasakojo Pulkarija Kulvietienė, g. 1910 m., gyv. Varnių mstl., Telšių raj.

UGNINIS KAMUOLYS

Vienas vaikinys vėlai naktį dviračiu važiavo iš šokių. Buvo truputį išgėręs. Jam reikėjo važiuoti ir pro pelkynus, per pievas. Važiuoja ir galvoja: „O kas gi būtų, jeigu pasivaidentų?“ Taip galvodamas pasuko galvą atgal, ir staiga pro pakaušį užt toks keistas ugnies kamuolys ir praūžęs sunyko. Vaikinas taip persigando, jog net nuo dviračio nugriuvo ir namo bėgte parlėkė. Kai namuose viską papasakojo, tai jam senelė pasakė: „Reikėjo suduot šermukšnine lazda, būtų pasipylę pinigai.“

Papasakojo Rimas Gumuliauskas, g. 1965 m., gyv. Klubokų k., Varnių apyl., Telšių raj.

Sakmes surinko A. Rekašius 1980–1981 m. Parengta iš rinkinio

LTR 5233(37/41/66/43/46/94/ 44/ 67/ 96/98/105/111/119/57/49/91/107/95/103).

Parengė *Edmunda Rusteikiene*